

ATATÜRK'ÜN BALIKESİR ZİYARETLERİ

BALIKESİR VISITS OF ATATURK

Recep ARSLAN*

Geliş Tarihi/Received:03.03.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 15.04.2019

ARSLAN, Recep, (2019), "Atatürk'ün Balıkesir Ziyaretleri", Belgi Dergisi, C.2, S.18, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2019/II, ss. 1281-1300.

Öz

Gazi Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet rejiminin kökleşmesi, yapılan reformların halka tanıtılması ve ekonomik gelişmelerin yerinde incelenmesi için yurt gezilerine çıkmıştır. Gazi Paşa bu seyahatleri vesilesiyle Balıkesir'i de yedi defa ziyaret etmiştir. 1938 yılında Savarona Yatı'nın Erdek kıyısında demirlemesi de Balıkesir ziyareti olarak değerlendirilirse, Gazi Paşa'nın sekiz defa Balıkesir'i şerefleştirdiği de söylenebilir. 1923'te Gazi Paşa Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi partiye dönüştürülmesi öncesinde halk ile iletişime geçmek ve orduyu teftiş etmek istemiştir. Gazi bu amaçla Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. Gazi Paşa bu gezi kapsamında Balıkesir'e de gelmiştir. Mustafa Kemal Balıkesir'e ikinci ziyaretini 8- 10 Ekim 1925 tarihleri arasında ve üçüncü ziyaretini 13- 15 Haziran 1926 tarihleri arasında gerçekleştirmiştir. Gazi Paşa Balıkesir'e dördüncü defa 7- 8 Şubat 1931 tarihlerinde ve beşinci kez 21- 22 Ocak 1933 tarihlerinde gelmiştir. Gazi Paşa Balıkesir'e altıncı ziyaretini 15- 16 Nisan 1934'te ve yedinci ziyaretini 24- 25 Haziran 1934 tarihlerinde gerçekleştirmiş ve Gazi'ye bu gezisinde İran Şahı Rıza Pehlevi eşlik etmiştir. Bu makalenin hazırlanmasında tetkik eserlerden, hatıratlardan ve süreli yayınlardan istifade edilmiştir. Bu çalışma ile Atatürk'ün yurt gezilerine yönelik yapılan araştırmalara küçük de olsa bir katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti, Ziyaret, Balıkesir*

Abstract

Ghazi Mustafa Kemal Pasha has taken domestic trips to deepen the Republican regime, introduce the reforms to the public and to examine the economic developments on-site. Within the scope of these travels, Ghazi Pasha visited Balıkesir seven times. If sailing of the Savarona Yacht on the Erdek coast is considered to be a visit to Balıkesir, this can be said Ghazi Pasha honored Balıkesir eight times. Ghazi Pasha went on a tour of Western Anatolia in 1923, to communicate with the people and inspect the army before conversion of Anatolia Law Enforcement Community to political party. Ghazi Pasha came to Balıkesir as part of this trip. Ghazi Pasha took his second visit to Balıkesir between 8- 10 October 1925 and his third visit was between 13-15 June 1926. Ghazi Pasha made his fourth visit to Balıkesir from 7-8 February 1931 and his fifth visit was between 21 and 22 January 1933. Ghazi Pasha made his sixth visit to Balıkesir between 15-16 April 1934 and his seventh visit was on 24-25 June 1934. Iranian Shah Rıza Pehlevi accompanied Ghazi's trip in June 1934. In the preparation of this article, the study works, memoirs and periodicals were utilized. With this study, it is aimed to make a small contribution to the researches carried out on Atatürk's domestic trips.

Keywords: *Ghazi Mustafa Kemal Pasha, Republic of Turkey, Visit, Balıkesir*

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti ABD, receparslan@karabuk.edu.tr, (orcid.org / 0000-0003-4389-692X)

Giriş

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın önemli özelliklerinden biri de Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi'nde Türk halkı ile olan yakın temasıdır. Gazi Paşa, önemli her olaydan ve inkılaptan önce veya sonra çıktığı yurt gezileri ile halkı aydınlatmayı gelenek haline getirmiştir. Bu yaklaşım bir yandan halkın bilgilenmesini sağlarken, diğer yandan da yapılan reformlarda halk desteğinin kazanılmasına vesile olmuştur¹. Bu doğrultuda Gazi Paşa, Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştıktan hemen sonra yurt gezilerine yönelmiştir. Gazi Paşa, bu gezilere çok önem vermiş, halkın içine girmiş ve genel durumu anlamaya çalışmıştır. Gazi Paşa, uzun savaşlar yaşamış, harap bir Anadolu ve yorgun bir halkla karşı karşıya kalmıştır. 19. Yüzyılın sonundan itibaren savaşlar nedeniyle ihmal edilmiş olan Anadolu'da, halk ümitsiz, ekonomik sıkıntılar içinde yaşamaktaydı. Bu nedenle halkın sorunlarını anlama, ümit verme, yönlendirme ve ardından yapılacak yenilikler için kamuoyu oluşturulması gerekmektedir. Bunun bilincinde olan Gazi Paşa, gerçek kurtuluşun bu sorunları aşacak çok yönlü kalkınmadan geçtiğini görmüş ve ona göre hareket etmiştir. Gazi Paşa, yapmış olduğu yurt gezilerinde, 1920'li ve 1930'lu yılların sorunlarını o yıllara özgü yöntemlerle ele almış ve çözüm araştırmıştır. Gazi Paşa, 1920'li yıllardaki gezilerinde, cumhuriyeti kurup yerleştirme ile tüm yasal düzenlemelerin tanıtımını yapmış ve birçok alandaki devrimleri oturtmaya çalışmıştır. 1930'lu yıllarda ise ekonomik sorunlar ele alınmıştır. Hızlı kalkınma çabaları ve planları anlatılmıştır. Devletçi ekonomiye geçme ve bunun getirdiği ekonomik kalkınma hamleleri ile bu ekonominin özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu ekonomik modellerle devletçi uygulamalara gidilirken, Türkiye'nin koşulları değerlendirilmiştir. Nitekim Gazi Paşa, 1930 yılı sonunda çıkmış olduğu üç aylık yurt gezisinde, uzmanlarla çeşitli yörelerde incelemeler yapmış ve izlenecek yeni politikanın esaslarını belirlemiştir².

Gazi Mustafa Kemal Paşa 1923 yılı başlarında Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir siyasi partiye dönüştürülmesi gerekliliğini görmüş, bunun yanında elde edilen zaferden sonra eğitim faaliyetlerini sıklaştıran orduyu teftiş etmek istemiştir. Gazi Paşa bu doğrultuda halk ile iletişim kurmak ve ordu birliklerini teftiş etmek için Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. Gazi Paşa Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkumandan sıfatıyla 14 Ocak 1923'te Ankara'dan hareketle adı geçen Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. 36 gün süren bu gezisinde Gazi Paşa, Balıkesir'i de ziyaret etmiştir³. Bu konuda Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın "Nutuk" adlı eserinde yer alan bilgiler, yukardaki nakil ile örtüşmektedir. "Nutuk" adlı eserde geziye çıkma sebebini şu sözlerle ifade edilmiştir⁴:

"Efendiler; saltanatın kaldırılması ve hilafet makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa geçmek, halkın içinde bulunduğu psikolojiyi, düşünce ve eğilimleri bir daha incelemek önem kazanıyordu. Bunun dışında meclis son yılına girmiş bulunuyordu. Yeni seçim dolayısıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasi bir parti durumuna getirmeye karar vermiştim. Barış gerçekleşince, cemiyet teşkilatımızın, siyasi bir partiye dönüşmesini gerekli buluyordum. Bu konuda da doğrudan doğruya halk ile görüşüp, konuşmayı yararlı sayıyordum. Zaferden sonra, eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatlarla Batı Anadolu'da bir gezi yapmak üzere, 14 Aralık 1923 tarihinde Ankara'dan hareket ettim."

Gazi Paşa 1923 yılı Batı Anadolu gezisi ve diğer gezileri vasıtası ile Anadolu şehirlerini sık sık ziyaret etmiştir. Gazi Paşa hayatı boyunca 52 il merkezine çeşitli ziyaretlerde

1 Mevlüt Çelebi, "Atatürk'ün Manisa'yı Ziyaretleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 14, S. 40, Mart 1998, s.133.

2 Muhittin Gül, "Atatürk'ün Yurt Gezileri'nin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.VIII, S. 3 (Aralık 2006), s. 52- 54.

3 Mehmet Akif Tural, "Mustafa Kemal'in Batı Anadolu Gezisi", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 395.

4 Kemal Atatürk, Nutuk 1919- 1927, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 476.

bulunmuştur⁵. Gazi bu ziyaretleri kapsamında Balıkesir'i de yedi defa ziyaret etmiştir. Gazi Balıkesir'e ilk ziyaretini 1923'te gerçekleştirmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Batı Anadolu gezisi sırasında İzmir'de Latife Uşaklıgil ile 29 Ocak 1923'te evlenmiştir. Gazi, evliliğinin haftasında Balıkesir'e kadar uzanan bir gezi yapmıştır. Balıkesir, Kurtuluş Savaşı'nda ilk cepheyi açan şehirlerden biri olması hasebiyle özel bir yere sahipti ve Gazi Paşa'nın bu ilk Balıkesir ziyaretinin bu açıdan özel önemi vardır⁶.

Gazi Paşa refakatinde Kazım Karabekir Paşa ve diğer ilgililer olduğu halde 5 Şubat 1923 tarihinde saat üç otuzda İzmir'den ayrılmıştır. Gazi Paşa'ya Latife Hanım ile kayınbiraderleri de refakat etmiştir. Gazi Paşa öncelikle Akhisar'a gelmiştir. Gazi Çiftlik İstasyonu civarındaki süvari kıtasını teftiş etmiş ve teftişi müteakip süvariler tarafından muharebe tatbikatı yapılmıştır. Gazi askeri kıtada gördüğü bu fevkalade birlik ve mükemmeliyetten pek ziyade memnun olmuştur. Süvari Kolordu Kumandanı, Gazi'ye kolordu hakkında bilgi vermiştir. Kolordu tarafından ziraat çiftliğinde Gazi şerefine öğle yemeği verilmiştir. Yemekte Gazi Paşa ve heyetinin yanı sıra kolordu erkânı ve subaylar yer almıştır⁷.

Bu seyahati esnasında halk, Gazi'ye yoğun ilgi göstermiş, Akhisar'a varış ile bu ilginin en canlı ve kuvvetli bir safhası yaşanmıştır. Gazi Paşa kendine bağlılıklarını ifade etmekte olan halkın şiddetli ve hararetle alkışları arasında ordu ve halk tarafından hazırlanan tak ve zaferlerden geçmiştir. Gazi Paşa maiyetiyle kolordu binasına giriş yapmıştır. Gazi Paşa güzergâhlarında bulunan binlerce halkın arasından geçerken erkeklere "*nasılsınız arkadaşlar*" kadınlara "*nasılsınız iyi misiniz hanımlar*" iltifatında bulunmuştur. Gazi Paşa ve Latife Hanım halk arasından geçerken, halk tarafından saadet duası ve mürüvvet dilekleri ifade edilmiştir⁸.

Kolordu karargâhında bir müddet dinlenen Gazi Mustafa Kemal Paşa, sonra belediye dairesine gelmiştir. Belediye dairesindeki zabitan kulübünde icra edilen resmî kabul esnasında ulema namına sabık hâkim İsmail Efendi Gazi Paşa'ya saygılarını sunmuş ve Paşa'ya şöyle hitap etmiştir⁹: "*Biz öyle kara günler geçirdik ki camilerimizde ibadet edemez olduk. Mustafa Kemal'e dua ediyorsunuz diyerek nihayetsiz eziyetlere maruz kalıyorduk. Cihadı dinimizle tekâmül-i ali İslam'ı zillet ve sefaletten kurtardınız. Allah razı olsun. Zat-ı samilerine karşı duyduğumuz emniyet, amel ve minnetlerimiz nihayetsizdir.*" İsmail Efendi bu sözlerle işgal esnasında Yunanlılar tarafından yapılan cefayı zikretmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir¹⁰: "*Şunu da tekâmül-i memleket namına halveten arz ederim ki son günlerde bazı erbab-ı fesad din perdesi altında ve hilafet müesseselerini su- i bahs ederek efkârı milleti teşeyyü ve ifade başlamışlar.*" Gazi Paşa, İsmail Efendi'ye "*Millet emindir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti şer-i şerif ve İslamiyet'e en ziyade mutabık olarak teşkil etmiştir. Bu günkü idaremiş her suretle meşru ve muvaffak dindir. Öyle ifsadat bizim aramızda mevki bulamaz.*"

Başkumandan Gazi Paşa, İslam âleminin maruz kaldığı zulüm ve hakaretlerden bahsetmiş ve maruz kalınan sefalet ve zilletin tabii sebepleri olduğunu söylemiştir. Gazi Paşa İslam âlemi hakikat dairesine ve iradesinde Allah'ın emrini yerine getirseydi, bu akıbetlere maruz kalınmazdı demiştir. Gazi sözlerine şöyle devam etmiştir¹¹: "*Allah'ın emri çalışmak, çok çalışmaktır. Düşmanlarımız böyle yapmıştır. Biz onlardan ziyade çalışmaya*

5 Tahir Kodan, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Denizli Ziyaretleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Mart 2003, C. 19, S. 55, s. 150.

6 Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Tisa Matbaacılık Sanayii, Ankara, 1975, s. 65.

7 Hâkimiyet-i Milliye, Yıl. 4, S. 723, 7 Şubat 1923, s. 1.

8 Hâkimiyet-i Milliye, Yıl. 4, S. 723, 7 Şubat 1923, s. 1.

9 Hâkimiyet-i Milliye, Yıl. 4, S. 723, 7 Şubat 1923, s. 1.

10 Hâkimiyet-i Milliye, Yıl. 4, S. 723, 7 Şubat 1923, s. 1.

11 Hâkimiyet-i Milliye, Yıl. 4, S. 723, 7 Şubat 1923, s. 1.

mecburuz.” Memleketin durumu ve geleceği konusunda hararetli konuşmalar yapan Gazi Paşa, sonra Kırkağaç ve Soma'ya doğru yola çıkmıştır. Gazi Paşa geçtiği yerlerde coşku ile karşılanmıştır. Soma Belediye Başkanı ve Hayrettin Karan başkanlığındaki Balıkesir heyeti de Gazi Paşa'yı karşılamıştır. Kadınlardan da mürekkep olan Balıkesir heyetleri ile Soma'dan ayrılan Gazi Paşa, 6 Şubat 1923 tarihinde öğleden sonra Balıkesir'e gelmiştir¹².

A. Birinci Ziyaret (6 Şubat 1923- 8 Şubat 1923)

Gazi Paşa'nın ziyareti dolayısıyla Balıkesir'de hummalı hazırlıklar yapılmış, şehrin bazı noktaları tak ve bayraklarla donatılmıştır. Çevre yerleşim yerlerinden de gelenlerin katılımıyla Gazi Paşa'yı 50 binden fazla kişi karşılamıştır. Gazi Paşa'yı karşılayanlar arasında Ali Hikmet (Ayerdem) Paşa, Naci (Eldeniz) Paşa, Balıkesir Milletvekili Vehbi (Bolak), memur, asker, öğretmen, öğrenci ve on binlerce halk vardı. Bu ziyaret vesilesi ile Gazi Paşa ilk defa Balıkesir'e gelmiştir¹³.

Belediyeye kadar olan yolun sağ tarafında kadınlar, sol tarafında yirmi iki esnaf teşkilatı ve öğrenciler yer almıştır. Yol üzerinde karşılama noktaları kurulmuştur. Emsalsiz tezahürat icra edilmiş, kurbanlar kesilmiştir. Bu sırada bir çocuk tarafından söylenen sözleri cevap olarak, Gazi Paşa, *“Bu zafer benim değil, milletindir”* demiştir. Gazi'nin ziyareti münasebetiyle Muazzam bir fener alayı tertip edilmiştir. Gazi Paşa şerefine milli oyunlar oynanmış, balonlar uçurulmuştur. Gazi Paşa bu arada Bandırmalılar tarafından yapılan daveti kabul etmiştir¹⁴.

Gazi ilk olarak Balıkesir Belediyesi'ni ziyaret etmiştir. Kısa bir süre Balıkesir Belediye Binası'nda dinlenen Gazi Paşa, sonra Balıkesir Belediye Binası'nın balkonuna çıkarak kendisi için düzenlenen geçit törenini seyretmiştir. Geçit töreninin akabinde Gazi Paşa komutanlığı ziyaret etmiş ve burada birlik komutanları ile kısa bir süre görüşmüştür. Gazi 6 Şubat 1923 gecesini Sacitzaade Mahmut Bey'in evinde geçirmiştir. 6 Şubat 1923 gecesini Gazi'nin şerefine şehirde fener alayı düzenlenmiştir¹⁵.

7 Şubat 1923 Çarşamba günü Balıkesir Zağnos Paşa Camisi'nde öğle namazını müteakip şehitlerin ruhlarına mevlit okunmuştur. Gazi Paşa okunan mevlitten sonra minbere çıkarak bir hutbe vermiştir. Gazi Paşa camide sözlerine şöyle başlamıştır¹⁶:

“Ey millet, Allah birdir. Şanı büyüktür. Allah'ın selâmeti, sevgisi ve hayrı üzerinize olsun. Peygamberimiz efendimiz hazretleri, cenab-ı hak tarafından insanlara dini gerçekleri bildirmeye resul olmuştur. Anayasa, hepimizce bilinir ki, Kur'an'ı azimüşşandaki bilgilerdir. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Kusursuz dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, gereceğe tamamen uygun geliyor. Eğer akla, mantığa ve gerçeğe uygun olmamış olsaydı, bununla diğer tabii ilahi kanunlar arasında zıtlık olması gerekirdi. Çünkü bütün evren kanunlarını yapan cenabı haktır.”

Gazi Paşa hutbesine bu sözlerle başlamış, uzun bir süre konuşmasına devam etmiştir. Gazi Paşa, Hz. Muhammed'in iki haneye sahip olduğunu belirtmiş, bu hanelerden birinin kendi evi diğerinin ise Allah'ın evi (camii) olduğunu ifade etmiştir. Hz. Muhammed'in milletin sorunlarını camilerde çözdüğünü dile getirmiş ve kendisinin de Zağnos Paşa Camisi'nde aynı yöntemi uygulayacağını belirtmiştir. Gazi Paşa camilerin birbirimizin

12 Önder, a.g.e., s. 65.

13 Önder, a.g.e., s. 65- 66.

14 Selami Kılıç, *“Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi Ve Karşılama Törenleri”*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 8, 1997, s. 199.

15 Önder, a.g.e., s. 66.

16 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Yay Haz. Ali Sevim ve Diğerleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 461- 462; Ali Duymaz, *“Meşruiyet Kaygısı Çerçevesinde Atatürk'ün Balıkesir “Hutbe”sine Bir Bakış”*, Hutbe Kitabı, Edit: E. G. Naskali, İstanbul, 2017, s. 314; Yurt Ansiklopedisi, *“Cumhuriyet Sonrası Önemli Olaylar”*, C. 2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982 s. 1136.

yüzüne bakmaksızın yatıp kalkmak için yapılmadığını, itaat ve ibadet ile beraber din ve dünya için ne yapılmak gerektiğini düşünmek, yani danışmak için yapıldığını dile getirmiştir. Gazi Paşa bu doğrultuda halkın bağımsızlığımız ve hâkimiyetimiz için neler düşündüğünü öğrenmek istemiştir. Gazi Paşa sözlerine şöyle devam etmiştir¹⁷: “Ben yalnız kendi düşüncemi söylemek istemiyorum. Hepinizin düşünderinizi anlamak istiyorum. Milli emel, milli irade yalnız bir şahsın düşünderinden değil, bütün millet fertlerinin isteklerinin, emellerinin ortak oluşundan ibarettir. Bundan dolayı benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim.” Gazi bu sözleri ile bir taraftan demokrasiye sıkı sıkıya bağlı olduğunu sezdirirken, diğer taraftan da halkın ülkenin bağımsızlığı ve geleceği için ne düşündüğünü anlamaya çalışmıştır¹⁸.

Gazi Paşa yukarıdaki sözlerinin akabinde minberden aşağıya inmiş ve çeşitli kişiler tarafından sorulan yirmiyi aşkın soruyu belirlemiş ve sorulan sorulara cevap vermiştir. Gazi Paşa kendisine yöneltilen ilk soruya camilerde verilen hutbelerin şeklinin kültür, dil ve medeni ihtiyaçlara uygun olmadığını şeklinde bir cevap vermiştir. Gazi Paşa hutbenin anlamının insanlara söz söyleme, hitap etme anlamına geldiğini, bundan başka anlam çıkarılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Gazi Paşa, Hz. peygamberin Asr-ı Saadette hutbeyi kendisinin söylediğini belirtmiştir. Gazi Paşa gerek peygamberin, gerek dört halifenin hutbelerinin konusunun o günün askerî, idarî, malî, siyasî ve sosyal meseleleri olduğunu söylemiştir. Gazi Paşa, İslam memleketleri genişlemeye başlayınca, liderlerin hutbelerini her yerde bizzat kendilerinin söylemelerine imkân kalmadığından halka söylemek istedikleri şeyleri ulaştırmaya bir takım kişileri memur ettiklerini belirtmiştir. Gazi Paşa, milletin başkanı olan kişinin halka doğruyu söylemesi, halkı dinlemesi ve halkı aldatmamasının son derecede önemli olduğunu ifade etmiştir. Gazi Paşa, her şey açık söylendiği zaman halkın düşünceğini ve zararına olan şeyleri reddedeceğini şunun veya bunun arkasından gitmeyeceğini belirtmiştir. Gazi Paşa, Osmanlı'nın hutbelerin halkın anlamayacağı bir dille yayınlamasının temel nedeninin halkın gelişmelerden haberdar olmasını engellemek olduğunu ifade etmiştir. Gazi Paşa buradaki amacın halkın yöneticilerin arkasından köle gibi sürüklenmesi olduğunu söylemiştir. Gazi Paşa hutbede asıl amacın halkın aydınlatılması ve uyarılması olduğunu tekrar beyan etmiştir¹⁹. Gazi burada 1922 yılında Millet Meclisi'nde söylediği sözleri şu ifadelerle hatırlatmıştır²⁰:

“Minberler halkın beyinleri, vicdanları için bir aydınlık kaynağı, bir ışık kaynağı olmuştur. Böyle olabilmek için minberlerden yansıyacak sözlerin bilinmesi ve anlaşılması ve fen ve ilmin gerçeklerine uygun olması gerekir. Değerli hatiplerin siyasî durumları, sosyal ve medeni gelişmeleri her gün izlemeleri mecburidir. Bunlar bilinmediğinde halk yanlış yönlendirilmiş olur. Bundan dolayı hutbeler tamamen Türkçe ve zamanın gereklerine uygun olmalıdır ve olacaktır.”

Gazi Paşa'ya hilâfet hakkında da bir soru yöneltilmiştir. Gazi bu soruya Türkiye değil, bütün İslam âlemine ait olan bu makama görev ve yetki vermek, Türkiye Devleti'nin yetkisi dışında ve üstünde olduğunu belirtmiştir²¹. Gazi Paşa'nın yukarıdaki sözleri halifelik makamının da kısa süre içinde ilga edileceğinin habercisiydi ve halifelik 3 Mart 1924'te kabul edilen kanunla kaldırılmıştır²².

Gazi Paşa'ya Lozan Konferansı süreci hakkında da soru yöneltilmiştir. Gazi, adlî ve malî kapitülasyonlar meselelerinde batıların eski anlayışlarını değiştirmedeğini, bu meselelerde İtalyanların ve özellikle Fransızların zorluklar çıkarttıklarını belirtmiştir.

17 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 462.

18 Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam: Mustafa Kemal 1922- 1938, C. 3, 16. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999, s. 78.

19 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 462- 463.

20 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 463.

21 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 463.

22 Mahmut Akkor, “Dini Bir Müessesenin Sonu: Hilafet'in İlgası”, History Studies, Volume 4/1, 2012. s. 24.

Gazi, adli ve malî kapitülâsyonlarda anlaşma sağlamadığından Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığını ifade etmiştir. Gazi, Lozan'da İtilaf delegeler heyetinin aylardan beri devam eden çalışmadan sonra heyetimize bir barış projesi verdiğini, fakat bu projenin kapitülâsyonlar hakkında içerdiği maddelerden dolayı kabul edilebilir olmadığını belirtmiştir. Gazi, Osmanlı Devleti'ni de kapitülâsyonların bitirdiğini hatırlatmış ve kanuni yaşama haklarımızı medeniyet ve insanlık dünyasına tasdik ve teslim ettirmek için gereken her türlü önlemleri alacaklarını ifade etmiştir. Gazi, sonra genel borçların Türkiye'den ayrılacak yerlere ayrıldıktan sonra tanınacağından, rejimin şu veya bu şekilde olmasının her zaman konuşulabilir olduğundan söz etmiştir. Gazi, ticarete, ziraata ve sanayiye son derece önem verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Gazi, kadınların sosyal yaşantımızda erkekler derecesinde hak sahibi olması gerektiğinden de söz etmiştir²³.

Gazi'ye Halk Fırkası hakkında da soru yöneltilmiştir. Gazi Türk milletinin siyasi partilerden çok çektiğini belirtmiş ve başka memleketlerde siyasi partilerin iktisadi sınıfların çıkarını korumak maksadıyla kurulduklarını söylemiştir. Türkiye'de bu tür iktisadi sınıflar varmış gibi tesis edilen partilerin memlekete hizmet edemediğini belirten Gazi, Halk Fırkası'nın sınıf bulunmayan Türkiye'nin tüm kesimlerini kucakladığını ifade etmiştir. Gazi halkın tüccarı, köylüsü, işçisi yani tüm kesimleri ile kucaklanması gerektiğinin altını örnekler vererek çizmiştir. Gazi, Halk Fırkası'nın halkımıza siyasi terbiye vermek için bir mektep olacağını belirtmiştir. Kendisine bir siyasi hareket içinde olmaması için sevdiklerinden öneriler geldiğini belirten Gazi, elde edilen kazanımların korunması için memleket için çalışmaya devam etme kararı aldığını ifade etmiştir. Mecliste üye bulunan bir kişi tarafından elde edilen kazanımları hedef alan risale dahi yazıldığını ifade eden Gazi, bu girişimin eski Osmanlı Devleti'ni geri getirmekten başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Gazi, kazanılan şeyin hayat ve namus olduğunu ve buna tecavüzün hayat ve namusumuza tecavüz olacağını söylemiştir. Gazi, herkesin bu gibi hareketlere dikkat etmesi ve onlara karşı son derece uyanık bulunması gerektiğini belirtmiştir. Gazi bu bakış açısından milletin içinden biri olarak ve tekrar millet tarafından seçilirse, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde üye sıfatıyla çalışmayı görev kabul edeceğini ifade etmiştir²⁴.

Gazi Paşa, ülke için hep beraber hareket etmek gerektiğini, böylece kurulacak yapının millî bir kuruluş olacağını, bunun da millete siyasi terbiye vermekle başarılacağını belirtmiştir. Gazi son yüzyılın milletimize verdiği dersten sonuç çıkarılmış olduğunu ve milletin sahip olduğu özelliklerin elde edilecek başarının anahtarı olacağını ifade etmiştir. Gazi sözlerine şöyle son vermiştir²⁵:

“Arkadaşlar, buraya gelinceye kadar birçok yerlere uğradım. O yerlerin halkıyla yani kardeşleriniz, dindaşlarınız ve hem dertlerinize aynı şekilde sohbetlerde bulundum ve onların da sizin gibi memleketin bugünü ve geleceğiyle son derece ilgili olduklarını gördüm. Sonra yine bu seyahatim sırasında ordumuzu gördüm. Askerler, subaylarımız ve komutanlarımızla görüşmeler yaptım. Araştırma ve denetlemelerimin sonucu bize gurur verecek bir durumdadır. Çünkü durumumuz çok kuvvetlidir, memleketimiz hakkında ve ordusunda gördüğüm güç ve yetenek, özellikle kararlılık ve kahramanlık hakkımızı mutlaka kazanmaya yeterli ve kefilidir”

Gazi Paşa'nın yukarıdaki konuşması üslûp ve içerik bakımından hutbe tarzında olmakla beraber, konuşmanın yapıldığı gün Cuma günü değildir, Çarşamba günüdür ve bu açıdan yaklaşılsa dinî terminoloji çerçevesinde hutbe şartlarını taşımamaktadır. Öyle anlaşılıyor ki; Gazi Paşa bu “hutbe”yi halkın gözünde dinî bir meşruiyet kazanmak adına yapmamıştır. Gazi Paşa'nın buradaki amacı, yapmayı planladığı reformları halka anlatmak olmuştur²⁶.

23 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 464.

24 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 4614- 465.

25 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 465- 466.

26 Duymaz, a.g.e., s. 314, 321.

Gazi Paşa'nın yaptığı konuşmalar, ileride memleketin geleceği için yapmayı planladıkların da habercisidir. Öyle ki; yukarıdaki konuşmasında işaret ettiği her konuda sonraki süreçte çalışmalar yürütmüştür. Gazi 8 Şubat 1923 günü Balya'ya ve oradan da Edremit'e gelmiştir. 10 Şubat 1923'te Balıkesir'e dönmüş ve 11 Şubat 1923'te tren vasıtası ile İzmir'e gitmek için Balıkesir'den ayrılmıştır²⁷.

B. İkinci Ziyaret (8 Ekim 1925- 10 Ekim 1925)

1925 yazında Kastamonu'ya yaptığı ziyarette Türk toplumunun yeni başlık olarak şapkayı benimsediğini gören Gazi Mustafa Kemal Paşa, aynı yılın sonbaharında yeni bir yurt gezisine çıkmıştır²⁸. Gazi Paşa Kastamonu gezisinden 20 gün sonra Bursa'ya gelmiştir²⁹. Gazi, Bursa'dan Mudanya'ya gitmiş ve oradan denizyolu vasıtası ile Bandırma'ya gelmiş, buradan da tren vasıtası ile Balıkesir'e gitmiştir³⁰. Gazi'nin yapacağı ziyaret dolayısıyla Balıkesir'de hazırlıklar yapılmıştır. Balıkesir Valisi Mümtaz ve Balıkesir Belediye Başkanı Hayrettin (Karan) Gazi'yi karşılamak için yola çıkmıştır. Gazi kendisini karşılayan heyet ile Balıkesir'e gelmiş ve yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır³¹.

Gazi Paşa ilk olarak Balıkesir Belediye Binası'na gitmiştir. Bu sırada halk Balıkesir Belediye Binası önünde toplanmıştır. Gazi, bir kahve içimi dinlendikten sonra belediye önünde toplanmış halka hitap etmiştir. Gazi'nin konuşmasından önce Balıkesir Belediye Başkanı Hayrettin Karan kürsüye çıkarak şunları söylemiştir³²: *“Ey ulu gazi hoş geldin, safa geldin, yurdumuza saadetler getirdin. Ulu gazi seni çok seven Balıkesir halkı senden şikâyetçidir. Gazimiz niçin yurdumuzu sık sık şenlendirmiyor, bu insafa sığar mı diyorlar. Bununla beraber bugün sevinçliyiz, mutluyuz.”* Gazi Paşa Hayrettin Karan'ın konuşmasına cevaben Balıkesir Belediyesi Binası önünde halka hitaben şunları söylemiştir³³:

“Saygıdeğer halk, bugün buraya ulaşmam nedeniyle saygıdeğer Balıkesir halkı tarafından yapılan bu coşkun tezahürat karşısında duyduğum mutluluk büyüktür. Belediye başkanı beyefendinin hepinizin adına söylediği bu içtenlikli sözlerden kalbimde heyecanlı duygular doğmuştur. Özellikle şikâyet olarak gösterilen istek, hakkımda büyük bir güzellik ve gönül almaktır. Özellikle teşekkür ederim. Efendiler, saygıdeğer genç arkadaşlarımızın da çok kıymetli ve ilkeli düşüncelerini ve gerçekleri içeren memleket halkının milli duygu ve heyecanlarına açık şekilde tercüman olan konuşmasını baştan sona kadar derin bir duygusallık içinde çok dikkatle dinledim. Memleketin genel düşüncelerini yalnız bana değil bütün dünyaya ulaştıran ifadelerinden dolayı kendisini tebrik ederim.”

Gazi Paşa konuşmasına kılık kıyafet devrimi alanındaki fikirleri ve Türk milletinin sadece görüntü olarak değil, her alanda ilerleyeceği öngörüsüyle devam etmiştir³⁴:

“Arkadaşlar, Türk milletini şimdiye kadar taşıdığı püsküllü emanetin delili gibi kabul edenler elbette çok aldandırlardır. Milleti kirlilik ve bilgisizliğin belirtisi saydıracak şekil ve kıyafette bakarak, bilgisizliğin alay edişine ve yüz vermeyişine düşürmeye gerek yoktur. Bu ihmalde bulunanlar ve bütün milleti kendi dikkatsizliklerine bağlı kılmak için akla gelen ve gelmeyen anlamsız safsatalara dayananların hataları büyüktür. Affedilmezdir. Fakat Türk milletini, bilgisiz ve bilgisizliğini gizlemek için çevresini karanlıklaştırmaktan başka çaresi olmayanlara karşılaşılarak anlamağa çalışanların da hatası daha az değildir. Türk milleti her gün yeniden ve çok dikkatli şekilde incelenmeye değer olan bir özdür. Bugün başları yüksekte, alınları hürriyet ve medeniyet güneşiyle parlayan Türk milletinin, onun

27 <http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr>; Önder, a.g.e., s. 66.

28 Çelebi, a.g.e., s.135.

29 Önder, a.g.e., s. 66.

30 Hâkimiyet-i Milliye, Yıl: 5, S. 1548, 8 Teşrin Evvel 1925, s. 1.

31 Önder, a.g.e., s. 67.

32 Önder, a.g.e., s. 67.

33 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 667.

34 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 667- 668.

kıymet ve önemini görmek istemeyenlere yakın bir gelecekte gerçeği inkâr edilmez bir şekilde itiraf ettireceğine asla şüphe edilmesin. Bütün dünya bilmeli ki, Türk milleti artık geçmişin bin türlü suçlarının sonucu olarak beyinde yer tutan pası tamamen silmiştir. Gözleri önünde her gün biraz daha fazla yoğunlaştırılmak istenen bulutları kesinlikle dağıtmıştır. Artık bütün anlamıyla ve bütün çıplaklığıyla gerçeği görüyor ve anlıyor. Bu milleti bütün varlığıyla temas ettiği gerçekten, gereceğe yürümekten alıkoymak imkân ve ihtimali kalmamıştır. Türk milletini kendi nefsinin bile anlamaktan alıkoymak seller, setler yok edilmiştir, yıkılmıştır ve sürekli olarak yok edilecektir, yıkılacaktır. Herhalde millet tuttuğu yolda hızla, şiddetle yürüyecek ve mutlaka hak ettiği mutluluk ve kurtuluşa kavuşacaktır. Arkadaşlar huzurunuzda, millet önünde övünme nedeni kabul ettiğim bir gerçeği tekrar etmeden sözlerime son vermeyeceğim. Görüyorsunuz ki, temizlik ve içtenlik ve kesinlikle oluşmakta olan ortak çalışmamız derhal olumlu ve verimli sonuçlarını vermektedir. Adımlarını attığımız medeniyet ve adımlarını uydurmak istemeyenler ne kötü talihlidirler. Bu gibiler hâlâ milleti aldatacaklarını ümit ediyorlarsa, bu ümitleri kendilerine zarardan başka bir sonuç vermeyeceğine şimdiden inansınlar. Hep beraber sosyal yapımızın her gün yeni bir mutlu dereceye yükseldiğini görmekle çok mutluyuz. Yüksek liyakat ve hakkınızı ortaya koyan işlerinizden ve kararlılığınızdan dolayı ey saygıdeğer halk sizi, milleti tebrik ederim.”

Gazi Paşa 9 Ekim 1925'te öğle yemeğini özel dairesinde yemiştir. Ardından Kazım Paşa, Ali Said Paşa, Ali Hikmet Paşa ile kasaba civarında otomobillerle küçük bir gezintiye çıkmıştır. Gazi gezintinin ardından mahfil (toplantı) binasına gelmiştir. Gazi burada belediye heyeti, memleket matbuatı mümessillerini, Balıkesir Halk Fırkası temsilcileri ile merkez kaza, Ayvalık, Bandırma, Sındırgı, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Gönen, Erdek, Balya kazalarından ve Susurluk, Bigadiç, Havran, Kepsut nahiyelerinden kendini karşılamaya gelen heyetleri kabul etmiştir. Gazi, bu heyetlerle beraber Türk Ocağı Binası önünde fotoğraf çektirmiştir. Ardından Türk Ocağı'na giderek, ocak mensuplarıyla uzun müddet sohbet ettikten sonra takdim kılınan deftere ziyareti hakkında hissiyatını şu sözlerle kaydetmiştir³⁵: *“Balıkesir Türk Ocağında genç, münevver ateşin azasının samimi huzurlarıyla geçirdiğim kıymetli dakikaları daima mütehasis olarak hatırlayacağım. Çok müstaid cevherli milletimizin harsını bu Türk Ocağı mutasavver teşebbüsünü büyük memnuniyetle dinledim. Millete asrın, medeniyetin bugünkü ve yarınki icabatını hüsnî telkininde Balıkesir Türk Ocağı'nın feyizli bir menba muvaffak bir müessese olmasını temenni ederim.”*

Gazi Paşa ardından tekrar toplantı binasına gitmiştir. Gazi Paşa toplantı binasında Meclis Reisi Kazım Paşa ile bilardo oynamıştır. Bilardo oyununda seanslar tamamıyla Gazi'nin lehinde sürmüştür. Oyun alkışlar arasında son bulmuştur. Gazi Paşa, Kazım Paşa ile oynadıkları bilardooyu elliye kırk yedi sayı ile kazanmıştır. Bu sırada halk akın akın toplantı binası önünde toplanmış, Gazi Paşa'ya iltifatta bulunmuştur. 9 Ekim 1925 gecesi toplantı binasında Gazi Paşa şerefine bir ziyafet verilmiştir. Organizasyonun çok iyi yapılması Gazi Paşa'nın dikkatini çekmiş ve Gazi bu konuda memnuniyetini dile getirmiştir. Gece halk ve mekteplilerden oluşan fener alayı Gazi Paşa'nın huzurundan büyük bir coşkuyla geçmiştir. Ayrıca ziyaret dolayısıyla Balıkesir baştanbaşa ışıklandırılmıştır. Mektepliler, esnaf cemiyetleri ve halk ellerinde fenerler meşaleler ile *“milletin müneccisi, Türk müneccisi, yaşa çok yaşa, yaşasın inkılap, müceddid, cumhuriyet”* yazılı levhalar, armalar olduğu halde Gazi Paşa'nın huzuruna gelmiştir. Kalabalık *“yaşa ulu gazi büyük halaskar”* tezahüratında bulunmuştur. Bu esnada balkona çıkan Gazi Paşa, halka gösterdikleri bu ilgiden ve yapılan tezahüratlardan çok mutlu olduğunu beyan etmiştir. Gazi Paşa, *“rahatsız olamayın arkadaşlar teşekkürler ederim.”* sözleriyle halka iltifatta bulunmuştur. Balıkesirliler ise sabahlara kadar coşku içinde tezahürata devam etmiştir. Yemeğin ardından gençler tarafından büyük bir ihtişamla hazırlanan ve yüksek takdire mazhar olan bir müsamere verilmiştir. Müsamereye memleket kadınlarının müstesna kabiliyeti, iradesi

35 Hâkimiyeti Milliye, Yıl: 5, S. 1549, 11 Teşrini Evvel 1925, s. 1.

ve medeni hayata katılışını ifade eden ve Sabiha Hazret Hanım tarafından seslendirilen kısa bir hitabe ile başlamıştır. Kız mektepleri ve diğer mektepleri ile memleket gençlerinin katılımıyla pek cazip bir surette devam eden müsamere, halkı ve bilhassa Gazi Paşa'yı çok mütehasis etmiştir. Ardından köylüler tarafından mahalli ve milli rakslar oynanmıştır. Birçok numaralar Gazi Paşa'nın arzuları ve şiddetli süreklilik karşısında tekrar edilmiştir. Bu sırada Gazi Paşa'nın yanında Meclis Reisi Kazım Paşa, Ordu Müfettişi Ali Said Paşa, Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa, Başkâtip Müfik ve Seryaver Rüsuhi vardı. Bu isimlerin yanında Rize Mebusu Fuat, İzmir mebuslarından Osmanzade Hamdi, Münir, Balıkesir Valisi Mümtaz, Balıkesir Mebusu Ali Şuuri ve Balıkesir Belediye Reisi Hayreddin Bey ve daha birçok kişi vardı. Ziyaret sırasında Gazi Paşa'ya yerli mamulden bir şapka ile tarihi kıymeti bulunan bir halı hediye edilmiştir. Şehit yavruları da Gazi'ye küçük bir hediye takdim etmişlerdir. Gazi İzmir, Manisa, Soma, Akhisar ve Bergama'dan gelen özel heyetleri kabul etmiştir. Bu heyette İzmir Valisi Ahmet Paşa, İzmir Halk Fırkası mutemedi Sadreddin Bey, İzmir Mebusu Haydar Rüştü Bey de vardı. Gazi, bu heyetlere Manisa ve İzmir'e geleceğini beyan etmiştir³⁶.

Gazi Paşa'nın 10 Ekim 1925 sabah dokuzda Manisa'ya doğru hareket edeceği Hâkimiyeti Millîye Gazetesi tarafından nakledilmiştir. Gazi Paşa'nın 10 Ekim 1925 akşamını Manisa'da geçirmesi ve ertesi günü İzmir'e teşrif etmesi planlanmıştır. Yapılan programa göre Gazi Paşa üç gün İzmir'de kalacak sonra, Konya'ya gidecektir. Gazi Paşa 10 Ekim 1925 tarihinde saat dokuzda büyük halk kitlesi ve mekteplilerin ve askerlerin katıldığı merasim ile halkın gözyaşları arasında 10 Ekim 1925 günü saat on bir otuzda Balıkesir'den ayrılmıştır³⁷.

C. Üçüncü Ziyaret (13 Haziran 1926- 15 Haziran 1926)

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Balıkesir'e üçüncü gelişi, Haziran 1926'da Bursa'dan İzmir'e yapacağı yolculuk vesilesiyle gerçekleşmiştir. Reiscumhur Gazi Paşa 13 Haziran 1926 tarihinde saat on birde binlerce halkın hararetli alkışları içinde Söğütlü Yatı'yla Mudanya'dan ayrılarak Karadeniz Vapuru'ndaki seyyar sergiyi ziyaret etmiştir. Gazi Paşa, kendisini karşılamak için Mudanya'dan gelen Ticaret Vekili Rahmi, Maarif Vekili Necati, Gaziantep Mebusu Ali Cenani, Ardahan Mebusu Tahsin, İstanbul Mebusu Hamdi, Rize Mebusu Fuad, Kütahya Mebusu Nuri, Gaziantep Mebusu Remzi ve Seyr-i Sefain Umum Müdürü ile birlikte yata çıkmıştır. Gazi Paşa, kendisine saygılarını bildirmek üzere Bursa'dan gelmiş olan Fırka Kumandanı Mustafa Bey, Halk Fırkası idari heyeti, Türk Ocakları Reisi ve diğer zevata ayrı ayrı iltifatta bulunmuştur. Gazi Paşa Karadeniz Vapuru'ndaki seyyar sergiyi tetkik ettikten sonra serginin tanzimindeki mesaiyi takdir etmiştir. Gazi sergi ziyaretinden sonra yine Karadeniz Vapuru ile Bandırma'ya gitmiştir³⁸.

Gazi Paşa 13 Haziran 1926 akşamüzeri seyyar sergideki davetteki hararetli tezahürattan sonra, Bandırma'da toplanan Balıkesir ve civarı heyetlerinin canlı tezahüratları arasında Karadeniz Vapuru'ndan ayrılmıştır. Bandırma'da muhtelif heyetleri kabul eden Gazi Paşa, Bandırma'dan Balıkesir'e hareket etmiştir. Gazi Paşa'nın Balıkesir'de iki üç gün kadar kalarak sonra İzmir'e hareket etmesi planlanmıştır. Diğer vilayetlerden, kazalardan ve nahiyelerden birer heyet Balıkesir'de Gazi Paşa'nın huzuruna gelerek, yurtlarına Gazi Paşa'nın gelmesini ricasında bulunmuştur. Ayrıca Bandırma'dan İzmir'e kadar bütün istasyonlarda ve köylerde Gazi Paşa'yı heyecan ve hararetle karşılamak için hazırlıklar yapılmıştır. Gazi Paşa'ya Balıkesir'e geliste Birinci Ordu Müfettişi Ali Sait, İkinci Kolordu Kumandanı Hikmet Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası On İkinci Bölge Müfettişi Ali Kemal, Belediye Reisi Hamit, Jandarma Kumandanı ve fırka kaza heyeti refakat etmiştir³⁹.

13 Haziran 1926 akşamı Balıkesir'e gelen Gazi Paşa, geceyi Balıkesir'de geçirmiştir.

36 Hâkimiyeti Millîye, Yıl: 5, S. 1549, 11 Teşrin Evvel 1925, s. 1.

37 Hâkimiyeti Millîye, Yıl: 5, S. 1549, 11 Teşrin Evvel 1925, s. 1; Önder, a.g.e., 67.

38 Hâkimiyeti Millîye, Yıl: 6, S. 1774, 14 Haziran 1926, s. 1.

39 Hâkimiyeti Millîye, Yıl: 6, S. 1775, 15 Haziran 1926, s. 1.

Gazi ertesi günü İzmir'e hareket edeceği sırada İzmir Valisi Kazım'dan acele bir telgraf gelmiş, telgrafta Gazi Paşa'ya karşı İzmir'de işlenmesi planlanan suikastın ortaya çıkarıldığı bildirilmiştir. Telgrafta İzmir'e gelişinin mümkünse geciktirilmesi de istenmiştir. Aldığı haberden müteessir olan Gazi Paşa, o gün Balıkesir Belediyesi'ni, Balıkesir Öğretmenler Derneği'ni ve Balıkesir Türk Ocağı'nı ziyaret etmiş ve Balıkesir İdman Yurdu Lokali'nde gençlerle bir süre sohbet etmiştir. Gazi 15 Haziran 1926 tarihinde askeri gazinoyu da ziyaret etmiştir. Bu süreçte İzmir'deki suikastçıların bir kısmı tutuklanmıştır. Gazi Paşa 15 Haziran 1926 tarihinde akşamüzeri Balıkesir'den ayrılmıştır⁴⁰.

Gazi Paşa İzmir'de büyük bir törenle karşılanmıştır. Gazi Paşa aynı gün Anadolu Ajansı'na hadise ile ilgili şu demeci vermiştir⁴¹: *"Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."* Bu menfur girişim sonrasında Gazi Paşa, Hâkimiyeti Milliyet Gazetesi'ne de bir demec vermiştir. Gazi Paşa yaşanan olay üzerine kendisini mutlu eden gelişmenin, halkın tüm kesimleriyle inkılap fikirlerine bağlı olması ve bağımsızlığa sahip çıkması olduğunu belirtmiştir. Gazi Paşa bu menfur girişim sonrasında Genelkurmay Başkanlığı'ndan ordunun üzüntüsüne dair bir telgraf almış ve bu telgrafa ordumuza selam ve saygılar sunan bir telgraf ile cevap vermiştir⁴².

D. Dördüncü Ziyaret (7 Şubat 1931- 8 Şubat 1931)

Gazi Mustafa Kemal 1930'lu yıllarda ekonomik sorunları ele almıştır. Hızlı kalkınma çabaları ve önlemlerini halka anlatmıştır. Devletçi ekonomiye geçme ve bunun getirdiği ekonomik kalkınma hamleleri ile bu ekonominin özellikleri üzerinde durmuştur. Gazi Paşa halka ve planlı dönemin getirileri anlatılmaya çalışmıştır. Bu ekonomik modelle devletçi uygulamalara gidilirken, Türkiye'nin koşulları da değerlendirilmiştir⁴³. Gazi Paşa bu doğrultuda ülkenin iktisadi ve diğer sorunlarını tespit etmek için 1931 yılında yeni bir geziye çıkmış ve bu gezi kapsamında 7 Şubat 1931 tarihinde saat on ikide Balıkesir'e gelmiştir⁴⁴. Siirt Mebusu Mahmut Milliyet Gazetesi'nde kaleme aldığı yazısında Gazi Paşa'nın gezisi hakkında şunları söylemiştir⁴⁵:

"Gazi hazretlerinin tetkik seyahatlerinden çok ümitli, çok müspet neticeler çıkacağı kanaati umumidir. Son haftalar zarfındaki tetkiklerinden ve İzmir'de irat buyurdıkları nutuklardan anlaşılıyor ki, büyük Reisicumhur; günün en mühim meselesi ve mevcut ıstırabın en esaslı sebebi sayılan memleketin iktisadi işleri ile pek de yakından alakadar oluyor. Bu alaka şüphe yok ki, o meselelerin en müsait ve ameli şekillerde halledileceği kanaatini daha ziyade takviye ediyor. Harici piyasaların Türk mallarına olan güven yeniden sağlanmalıdır. Bu halin tevhit edeceği neticeler üzerinde şimdiden tevakkuf etmek lazımdır. Bizim ümit ve kanaatimiz şudur ki, bütün dertlere şikâyetlere, ihtiyaçlara karşı koyacak tedbirleri; hükümet ve fırka son tetkik faaliyetleri neticesinde bulacaktır. Bu neticeyi emniyetle bekleyebiliriz."

Gazi Paşa'nın Balıkesir'e geleceğini öğrenen Balıkesir halkı kapsamlı hazırlıklar yapmıştır. Balıkesir yerel gazetesi *"Türk Dili"* adlı süreli yayında Gazi Paşa'nın Balıkesir'e yapacağı ziyaret dolayısıyla yapılan hazırlıklar şu şekilde nakledilmiştir⁴⁶:

"Dün İzmir'den vilayetimize gelen malumata nazaran Reisicumhur Hazretleri bugün alessabah şehrimizde olacaklardır. Balıkesir halkı tam dört sene yedi ay yirmi dört

40 Önder, a.g.e., s. 68.

41 Mehmet Akif Tural, "Atatürk'ün Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 379- 380.

42 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri(Bugünkü Dille), Yay. İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Ali Sevim, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 580.

43 Gül, a.g.e., s. 54.

44 Mehmet Akif Tural, a.g.m., s. 392.

45 Milliyet, 2 Şubat 1931: 1; Türk Dili, Yıl: 5, S. 1437, 7 Şubat 1931, s. 1.

46 Türk Dili, Yıl: 5, S. 1437, 7 Şubat 1931, s. 1.

günlük bir tahassürden sonra büyük gazisine kavuşuyor demektir. Bu mesut hadiseyi dün akşam ilk defa Türk Dili ilave olarak çıkardığı bir nüsha ile haber vermiştir. Son gelen malumata nazaran Reisicumhur Hazretlerini hamil bulunan hususi trenin bu sabah saat sekizde istasyona muvasalat edeceği anlaşılmıştır. Dün İzmir'den gelen telgraflar Gazi Hazretlerinin gece saat 10'da İzmir'den hareket buyuracaklarını haber veriyordu. Bu habere göre büyük ve aziz gazimizin saat 6 ile 8 arasında şehrimizde bulunacakları tahmin edilmiş, fakat bilahare saat sekizde muvasalatlarına yakın hâsıl edilmiştir. Reisicumhur Hazretlerinin teşrifleri şehrimizde pek derin bir sevinç husule getirmiştir. Balıkesir halkı aziz halaskarını derin saygılarıyla ve fevkalade tezahüratla karşılamaya hazırlanmışlardır. Balıkesir halkının tazimatını iblağ için dün sabah İzmir'e bir heyet-i mahsusa gitmişti. Mebusumuz Hayrettin Bey'in riyasetinde olan bu heyet de bugün sabah avdet edecektir. Heyette şu zevat bulunmaktadır: Yörükzade İbrahim Feyzi, Burhaniyeli Ferit, Dursunbeyli Ahmet Hulusi, Keçecizade Hafız Mehmet, Çivici Vasıf, Doktor Nefi Etem, Eczacı Avni, Yırcalızade Şükrü ve Ocakızade Talat Bey."

Gazi Paşa 7 Şubat 1931 tarihinde Cumartesi günü saat on ikide istasyonu ve caddeleri dolduran binlerce kişinin coşkun tezahüratı arasında trenden inmiş, sonra doğruca valiliğe gitmiştir. Vilayet makamında vali ile bir müddet görüşen Gazi Paşa, sonra kolorduyu ziyaret etmiştir. Gazi Paşa kolordudan çıktıktan sonra hususi vagonuna gitmiş, öğle yemeğini orada yemiştir. Gazi Paşa öğleden sonra belediyeyi ve CHF'ni ziyaret etmiş, belediye ve fırka azaları ile uzun müddet konuşmuştur. Gazi Paşa belediye seçimlerinde vatandaşlardan pek azının oy kullanmış olmasına dikkat çekmiş, seçimler hakkında tafsilatlı bilgiler alarak vaziyetin nedenlerini inceden inceye araştırmıştır⁴⁷. Gerek Cumhuriyet Halk fırkası mümessillerinin, gerek seçim sırasında Serbest Fırka'nın ön saflarında çalışmış olan kişilerin verdikleri bilgiler, seçimlere katılımın az olmasının sebebinin bazı gizli tarikat mensuplarının telkinleri olduğunu göstermiştir. Gazi Paşa, fırkada kaza ocaklarının temsilcileri ile de konuşmuştur. Mahalli ihtiyaçlar ve faaliyetleri hakkında malumat almıştır. Edremit azasının zeytinyağlarına dair izahatı, bu madde üzerine üretim ve ihracatta bulunanların kooperatifler teşkil ederek ve diğer mıntıkalandaki meslektaşları ile birlikler kurarak tam bir dayanışma dairesinde çalışmalarını zaruretini meydana çıkarmıştır. Gazi Paşa konuşması sırasında bilhassa bu nokta ile beraber hilesiz nefis mal çıkarmak lüzumunu belirtmiş ve teşvikte bulunmuştur. Müteakiben Türk Ocağı'na giden Gazi Paşa, Türk Ocağı'nda ocaklılarla yaptığı hasbihalde milli duygu ve milli ahlak telakkisini izah etmiştir. Gazi Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın prensipleri üzerinden yürüten Türk Ocakları'nın fikri, siyasi ve iktisadi hayatta milletimize vaat edilen ve mukadder olan gelişme yolunda nasıl çalışmaları gerektiğini anlatmıştır. Ocaklılardan birisi Balıkesir'de tarikatları temsil etmiş kimselerin bir takım cahiller olduğunu, tekkeler kapandıktan sonra bunların da izi kalmadığını, münevver ve akli başında hiçbir ferdin bunların arkasından gitmediğini söylemiştir. Gazi Paşa bu sözlere özetle şu şekilde cevap vermiştir⁴⁸:

"Halkın sefaletinden istifade ederek milletin maneviyatına saldıran kimseler ve onların muakkip ve müritleri elbette ki bir takım cahillerden ibarettir. Fakat uzak ve yakın mazide bu cahil ve menfaatperest mahlûkat Türk milleti için zarar teşkil edecek vaziyetlerin ihdasında daima amil olmuşlardır. Milletimizin önünde açılan kurtuluş ufuklarında fasılasız yol almasına mani olmaya çalışanlar hep bu müesseseler ve müesseselerin mensupları olmuştur. Türk milletinin bunlardan daha büyük düşmanı olmamıştır. Millet de anlamalıdır ki bunların millet bünyesinde yaptıkları tahribatı hissetmek lazımdır. Bunların mevcudiyetini müsamaha ile telakki edenler Menemen'de Kubilay'ın başı kesilirken lakayt bir şekilde seyretmeye tahammül ve hatta alkışlamaya cesaret edenlerle birdir."

Gazi Paşa'nın Balıkesir Türk Ocağı'nda yaptığı bu konuşmadan kısa zaman önce

47 Erdem Çanak, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, S. 23, Mart 2016, s. 163.

48 Türk Dili, Yıl: 5, S. 1438, 13 Şubat 1931, s. 1.

Menemen Olayı gerçekleştirmiştir. Gazi Paşa'nın buradaki konuşması kuvvetle muhtemel Menemen Olayı'na karşı gösterdiği bir tepki olmalıdır. Gazi'nin yukarıdaki sözleriyle ortaya koyduğu yaklaşım, bir anlamda 2016 yılı gerçekleşen darbe girişimi hususunda halkın 85 yıl öncesinden uyarılmasıdır.

Gazi Paşa akşam yemeğini askeri gazinoda yemiştir. Gazi, askeri gazinoda Balıkesir öğretmenleri namına bir heyeti kabul etmiştir. Heyet, Gazi Paşa'ya Balıkesir öğretmenlerin hürmet ve yüksek saygılarını arz etmiştir. Gazi, öğretmenlerle sohbet etmiş, yeni nesli yetiştirmek ve halkı aydınlatmak hususunda öğretmenlere düşen görevlerden bahsetmiştir. Balıkesirli öğretmenler bir birlik yapmakta olduklarını ve konferanslara başlamak üzere bir bina kiraladıklarını söylemişlerdir. Gazi, öğretmenlere ayrı bir teşkilat yapmaktan vazgeçerek aynı maksatlar için çalışan Türk Ocağı ile birleşmelerini ve mektep haricindeki bütün faaliyetlerini ocakta yoğunlaştırmalarını tavsiye etmiştir. Gazi, pazar günü sabah saat beş buçukta on beş saatlik şerefli misafirliklerine nihayet vererek, Balıkesir'den ayrılmıştır. Balıkesirliler, milletimizin en büyük mürşidini aralarında bulmaktan dolayı derin heyecan ve mutluluk ile Gazi Paşa'ya Balıkesir'de bulunduğu müddetçe emsalsiz sevinçle tezahüratta bulunmuştur⁴⁹.

E. Beşinci Ziyaret (21 Ocak 1933- 22 Ocak 1933)

Gazi Paşa 15 Ocak 1933'te uzun bir yurt gezisine çıkmıştır. Atatürk memleketin ekonomik kalkınmasını yerinde görmek istemiştir. Bu doğrultuda önce Eskişehir'e gelmiş, buradan da Bursa'ya gitmiştir⁵⁰. Bursa Kaplıcaları'nda tetkik yaptıktan sonra Gazi Paşa, Kara Mustafa Paşa Kaplıcası'na girmiş ve çok memnun olmuştur. Gazi kaplıcadan sonra Çekirge Köşkü'ne gitmiştir. Buradan Ali Hikmet Paşa ile otomobile binen Gazi Paşa, Gemlik'e hareket etmiştir. Gazi ve yanındakiler öğleye doğru Gemlik'e gelmiştir. Gazi'yi Tepe Derbent Mevkii'nde halk, fırka azası ve tüccarlardan oluşan büyük bir kitle karşılamıştır. Burada Gemlik CHF reisinin kızı Gazi'ye bir zeytin dalı takdim etmiş ve bir şiir okumuştur. Bu sırada Gülcemal Vapuru, Gemlik önünde beklemiştir. Gazi, iskeleden Maltepe Vapuru'na binerek Gülcemal'e geçmiştir. Gülcemal Vapuru, 20 Ocak 1933 akşamı Bandırma'ya hareket etmiştir⁵¹.

Gülcemal vapuru saat yirmi ikide Bandırma'ya gelmiştir. Halk, vaktin çok geç olmasına rağmen iskelede saatlerce Gazi'yi görmek için beklemiştir. Şehrin her tarafı elektriklerle, bayraklarla donatılmıştır. Balıkesir Valisi İbrahim Ethem, Balıkesir Belediye Reisi Naci Bey ve fırka azasından oluşan Balıkesir heyeti, Gazi Paşa'yı vapurda ziyaret ederek karşılamışlardır. Gazi Paşa Gülcemal Vapuru'nda bir müddet istirahat ettikten sonra trene binmiş ve gece yarısından sonra Balıkesir'e doğru hareket etmiştir. Gazi Paşa'ya seyahatinde memleketin sıhhi durumunu gözlemlemek üzere Doktor Neşet Ömer Bey eşlik etmiştir⁵².

Gazi Paşa'nın Bandırma'dan Balıkesir'e hareket eden treni, Yeniköy İstasyonu'nda durmuştur. Gazi Paşa geceyi bu istasyonda özel treninde geçirmiştir. Gazi'nin treni, öğleye doğru kadın, erkek binlerce kişinin doldurduğu Balıkesir Tren İstasyonu'na gelmiştir. Gazi, gülümseyen bir çehre ile trenden inmiş ve "hoş geldin, yaşa gazi" sedaları arasında yaya olarak vali konağına doğru ilerlemiştir. Gazi'yi yolda büyük bir halk kitlesi karşılamış ve Gazi kendine hürmet eden binlerce kişiye "merhaba nasılsınız" diye hatırlı sormuştur. Vali Konağı Gazi Paşa'nın ikametine tahsis edilmiştir. Vali konağında bir müddet istirahat eden Gazi Paşa; vilâyeti, belediyeyi, kolorduyu ve halk fırkasını ziyaret etmiştir. Gazi, ziyareti esnasında Balıkesir hakkında uzun tetkikler yapmıştır. Balıkesir Valisi'nin Gazi Paşa'ya verdiği izahata göre Balıkesir'in 1931 tarım üretimi çok iyidir. Yine valinin verdiği malumata

49 Türk Dili, Yıl: 5, S. 1438, 13 Şubat 1931, s. 1.

50 Önder, a.g.e., s. 69.

51 Akşam, Yıl: 15, S. 5133, 22 Kanuni Sani 1933, s. 1.

52 Akşam, Yıl: 15, S. 5132, 21 Kanuni Sani 1933, s. 1.

göre çiftçiler Ziraat Bankası'nın buğday satın almasından çok memnun olmuşlardır. Gazi'nin yanında bulunan heyette yer alan İktisat Vekili Celâl Bey vilâyetin iktisadi durumu hakkında ayrıca tetkikatta bulunmuş, bu bağlamda Edremit Körfezi zeytinciliği hakkında fabrikatörlerle görüşmüştür. Erzincan Mebusu Saffet Bey Halkevinin gezmiş ve Halkevinin teşkilatlanmasındaki başarısından dolayı Halkevi Reisi Esat Âdil Bey'i tebrik etmiştir⁵³.

Gazi, validen özellikle Balıkesir'e bağlı olan Dursun civarında yer alan "Kültür Köyü" hakkında malûmat istemiştir. Gazi, kolorduya gidince harita üzerinde bu köy hakkında yeniden tetkikatta bulunmuştur. Kültür Köyü tamamen Türk halkı ile meskûndur ve büyük bir tepe üzerindedir. Bu bölgede ziraat meselesinde "kelter" denilen bir kelime kullanılmaktadır. Gazi Paşa bunları uzun uzun tetkik etmiştir. Gazi, fırkada da dil derleme meseleleri ile meşgul olmuştur. Burada Ankara Halkevi tarafından çıkarılacak mecmuanın ismi konusunda fikir alışverişinde bulunmuştur. Gazi Balıkesir'in altyapı ve sosyal sorunları ile de ilgilenmiştir. Gazi bir aralık Balıkesir Belediye Reisi Naci Bey'e "Balıkesir halkının hakkımda gösterdiği samimî hislerden fevkalâde mütehasis ve memnun oldum. Bilhassa teşekkürlerimi bildirmenizi rica ederim" demiştir. Gazi öğle yemeğinden sonra lise ve muallim mektebini ziyaret etmiştir. Gazi, bu arada yeni Türkçe kelimelerle meşgul olmuş ve talebenin alkışlan arasında mektepten çıkmışlardır. Gazi sonra askerî gazinoya gitmiş ve burada çay içmiştir⁵⁴.

Gazi Paşa 22 Ocak 1933'te saat on altıya kadar kendisine tahsis edilen vali konağından çıkmamış, dairesinde incelemelerle meşgul olmuştur. Gazi yanında Kolordu Kumandanı Ali Hikmet Paşa, Balıkesir Valisi, Afyonkarahisar Mebusu Ali, Gaziantep mebusları Kılıç Ali ve Nuri, Rize Mebusu Hasan Cavit, Bilecik Mebusu Salih Bey ve yaverleri bulunduğu halde otomobil ile konutundan ayrılmış, önce kız orta mektebini, sonra erkek orta mektebini ziyaret etmiştir. Gazi, kız ve orta erkek mekteplerinde öğrencilerin alkışları ile karşılaşmış, birçok sınıfa girerek, verilen dersleri dinlemiş ve öğrencilere soru sormuştur. Gazi, mekteplerde öğretmenlerle tarih ve yurt bilgisi dersleri hakkında konuşmuştur. Gazi, erkek orta mektebinde müdür odasında mektebin öğretmenlerini kabul etmiştir. Bu sırada Gazi onlarla özellikle tarih ve yurt bilgisi derslerine dair konuşmuş, bu derslerin müfredat programlarını incelemiştir. Gazi, erkek orta mektepten talebelerin sevgi gösterileri arasında ayrılmış, şehirde otomobile gezmiş, Edremit Caddesi'ni takiben kışlaya kadar gitmiş, Mutaflar Caddesi'nden ve Gazi İlk Mektebi önünden geçerek konağına gelmiştir. Gazi, bu gezi sırasında caddelerde otomobile seyrederken halk tarafından alkışlanmıştır. Gazi, akşam yemeğini özel olaak konağında yemiştir. Akşam saat yirmide CHF Balıkesir teşkilatı tarafından Gazi'nin şerefine bir gösteri tertip etmiştir. Bütün Balıkesir aydınları Gazi'yi görmek için CHF salonunda toplanmıştır. Gazi, fırka salonuna girince yoğun bir şekilde alkışlanmıştır. Gösteride evvelâ 3 perdelik bir piyes temsil edilmiştir. Bundan sonra özellikle Gazi için gelen "Pamukçu Köyü"nü meşhur zeybekleri oynamaya başlamışlardır. Pamukçu Köyü'nün delikanlılarından oluşan zeybekler, çok güzel oynamışlar ve Gazi oyunu çok beğenmiştir. Bundan sonra bir perdelik küçük bir operet oynanmıştır. Gazi Paşa, Süreyya Operet Heyeti'nin Emir isimli operetini seyretmiş ve temsilden sonra sanatkârlardan Ömer Aydın, Salâh Cahit, Lûtfullah Süruri beyleri huzurunda kabul etmiş ve kendilerini tebrik etmiştir. Gazi, gösteriden çok memnun ayrılmıştır. Gazi, buradan yanındakiler ile birlikte trene binmiştir. Balıkesir halkı Gazi'yi sevgiyle uğurlarken, Gazi, belediye başkanından halka kendisi adına teşekkür etmesini istemiştir. Gazi'nin treni halkın "Yüce gazi yine gel, bize hasret çektirme" sloganları arasında saat bir kırkta Kütahya'ya hareket etmiştir. Gazi, trenin arkasından koşan halkı uzun müddet selamlamıştır. Bu arada Kolordu Kumandanı Ali Hikmet Paşa, Balıkesir Valisi, Cumhuriyet Halk Fırkası Vilayet Teşkilatı Reisi ve aynı Zamanda Konya Mebusu olan Tevfik Fikret Bey saygı amacıyla Gazi Paşa ile Kütahya'ya kadar gitmişlerdir⁵⁵.

53 Akşam, Yıl: 15, S. 5133, 22 Kanuni Sani 1933, s. 1.

54 Akşam, Yıl: 15, S. 5133, 22 Kanuni Sani 1933, s. 1.

55 Akşam, Yıl: 15, S. 5134, 23 Kanuni Sani 1933, s. 1; Türk Dili, Yıl: 7, Sayı. 2025, 23 İkinci Kanun 1933, s. 1- 2.

F. Altıncı Ziyaret (15 Nisan 1934- 16 Nisan 1934)

Reisicumhur Gazi Paşa, Nisan 1934'te Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. Gazi Paşa seyahati sürecinde İzmir'den otomobil vasıtasıyla Edremit, Ayvacı, Ezine üzerinden Çanakkale'ye gitmiştir. Gazi Paşa 14 Nisan 1934'te Çanakkale'de askeri birlikleri denetlemiş ve geceyi Çanakkale'de geçirmiştir⁵⁶. 15 Nisan tarihinde öğle sularında otomobille hareket eden Gazi Paşa, Balya üzerinden Balıkesir'e doğru ilerlemiştir. Kilometrelerce uzaklardan yollara toplanan ve birçok taklar yapan köylüler, Pazarköy'e gelen Bigalılar ve Balya halkı coşkun tezahüratta bulunmuşlardır. Şehir haricine çıkan halk ve mektepliler tarafından Gazi Paşa için pek mühim karşılama merasimi yapılmıştır. Gazi Paşa otomobilinden inerek halk arasından yaya olarak geçmiş ve halkın hatırını sormuş, iltifatta bulunmuştur. Gazi Paşa şehrin haricine toplu olarak bulunan garnizon kıtaatını da teftiş etmiştir. Bu süreçte şehir süslenmiş, şenlik yapılmıştır⁵⁷.

Gazi Paşa beraberinde ordu müfettişi Fahrettin ve İzzettin paşalarla Gaziantep mebusları Kılıç Ali ve Nuri, Bilecik Mebusu Salih Bey, Riyaset-i Cumhuriyet Başkâtibi Hasan Rıza Bey ve diğer maiyetleri ile akşama doğru Balıkesir'e gelmiştir. Gazi Paşa'nın Balıkesir'e gelişinden önce bazı hazırlıklar da yapılmıştır. Gazi Paşa'nın gelişi, Balıkesir'de bayram havası yaratmıştır. Şehir bir gelin gibi süslenmiş, baştanbaşa bayraklarla donatılmıştır. Peş peşe yapılmış taklar, Balıkesir'in Gazi'ye bağlılığının ifadeleriydi. Gazi'nin geleceği istikamette Edremit Şosesi girişindeki büyük meydanlıkta askeri birlikler teftiş duruşu ile yer almıştır. Komutanlar, subaylar, adliye- maliye mensupları, vilayet müdürü, Cumhuriyet Halk Fırkası teşkilat heyetlerinin yanı sıra lise, muallim mektebi, kız ve erkek orta mektep ve ilk tedrisata mensup öğrenciler Edremit Şosesi boyunca saflar halinde dizilmiş, Gazi Paşa'nın gelişini beklemişlerdir. Gazi Paşa gelir gelmez askeri birliği teftiş etmiş ve kumandanlara muhtelif emirler vermiştir. Gazi Paşa askeri birlikleri teftiş ettikten sonra, kendisine tahsis edilen vali konağına gelmiştir. Gazi Paşa bir müddet istirahat etmiş, ardından akşam yemeğini hususi olarak vali konağında yemiştir. Gece de hükümet, fırka, erkek orta mektebi, resmi hususi birçok müesseseler Gazi Paşa'nın misafirliklerinin şerefine şehirde ışıklandırma yapmışlardır. Gece Cumhuriyet Halk Fırkası merkez teşkilatının tertibi ile Gazi Paşa'nın şereflerine muazzam bir fener alayı yapılmıştır. Fener alayı şehri dolaşmış, vali konağı önünde Gazi'ye tezahüratta bulunmuştur⁵⁸.

Gazi Paşa bir gece Balıkesir'de kaldıktan sonra 16 Nisan 1934 tarihinde saat altı buçukta Balıkesir- Kütahya yolu ile Ankara'ya hareket etmiştir. Gazi Paşa Balıkesir'den ayrılırken merasim yapılmamasını arzu etmiş ve Balıkesir'den giderken bu konuda memnuniyetlerini belirtmiştir⁵⁹. Gazi Paşa Ankara'ya dönüşünde 16 Nisan 1934 tarihinde saat on sekiz onda Eskişehir'e uğramıştır. Gazi Paşa'nın Eskişehir'de bir müddet kalacağını duyan halk, istasyon meydanını doldurmuştur. Gazi Paşa'yı havada tayyareler selâmlamış, bütün fabrikaların, lokomotiflerin, otomobillerin sirenleri çalmış ve binlerce ağızdan kopan "yaşa gazi" sesleri ufuklara dağılmıştır. Gazi Paşa güler bir yüzle vagonlarından çıkarak halkı selâmlamıştır⁶⁰.

G. Yedinci Ziyaret (24 Haziran 1934- 25 Haziran 1934)

Gazi Paşa Balıkesir'e son olarak 24 Haziran 1934 tarihinde gelmiş ve bu ziyaretinde ona İran Şahı Rıza Pehlevi eşlik etmiştir. Gazi Paşa ile Rıza Pehlevi İzmir şehri tarafından şereflerine verilen ziyafeti müteakip, Balıkesir'e hareket etmiştir. Vaktin geç olmasına rağmen Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi istasyonda bulunan mülki- askeri- adli erkân, CHF İdare Heyeti azaları, belediye reisi ve azaları müessesat ve teşekküller mümessilleri ve

56 Akşam, Yıl: 16, S. 5571, 15 Nisan 1934, s. 1.

57 Akşam, Yıl: 16, S. 5571, 15 Nisan 1934, s. 1.

58 Türk Dili, Yıl: 8, S. 4172, 16 Nisan 1934, s. 1.

59 Türk Dili, Yıl: 8, S. 4173, 17 Nisan 1934, s. 1.

60 Akşam, Yıl: 16, S. 5573, 17 Nisan 1934, s. 1.

binlerce halkın candan sevgi ve şükran hisleri ve “yaşa var ol” tezahüratları arasında uğurlanmışlardır⁶¹. Sabah saat iki yirmide İzmir'den ayrılan Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi, bütün yol üzerindeki istasyonlarda, gece olmasına rağmen, halkın sevgi dolu tezahürleri arasında karşılanmış ve uğurlanmış ve saat on birde Soma'ya gelmiştir. Burada mülki, askeri erkân ile bir tabur piyade ve mektepliler tarafından karşılanan Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi, halkın alkışları arasında istasyon müdüriyetine ait binaya giderek bir müddet istirahat etmişlerdir. Burada küçük mektepli bir kız, gençliğin büyük ülküsünü ve büyüğüne karşı bağlılığını anlatan birkaç parça okumuş ve Gazi Paşa ile Rıza Pehlevi'nin takdir ve iltifatını kazanmıştır. Kısa süren istirahatin ardından, Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi şehir civarındaki açık sahada askeri birliği teftiş etmişlerdir. Bundan sonra Rıza Pehlevi'nin arzusu üzerine Gazi Paşa bu birliğe muhtelif talim ve muharebe tatbikatı yaptırmıştır. Tatbikatı yakından takip eden Pehlevi, askerlerimizin gösterdiği muvaffakiyetli hareketlerden dolayı askerleri takdir etmiştir. Tatbikatın sonunda, her bir askeri birlik seri bir şekilde toparlanarak Pehlevi ile Gazi Paşa'nın huzurlarından kendi marşlarını söyleyerek geçmiştir⁶².

Bu arada Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, vali, fırka vilayet reisi ve vilayet jandarma kumandanından mürekkep bir heyet 24 Haziran sabahı Gazi Paşa'yı karşılamak için Balıkesir'den Soma'ya hareket etmiştir (Türk Dili, 24 Haziran 1934: 1, 3). Gazi Paşa ve misafirini karşılamak üzere Soma'ya bir heyet giderken, Balıkesir'de de muazzam hazırlıklar yapılmıştır. 21 Haziran 1934'te vilayetçe tespit edilmiş olan program üzerinde de gereken tertibat alınmış, Gazi ve Pehlevi'ye tahsis edilen binalar belirlenmiş ve düzenlenmiştir. Şehir namına Balıkesir Belediyesi tarafından yapılmakta olan ve Gazi'nin misafiri Pehlevi'nin fotoğrafları ile süslenen takın inşaatı 21 Haziran'da tamamlanmıştır. Valilik tarafından görevlendirilmiş komitenin⁶³ hazırladığı karşılama programı şöyledir⁶⁴:

“Merasim kumandanı Muzaffer Paşa Bey'dir. Merasime iştirak edecek askeri birlik, bütün mektepler ve teşekküller merasim kumandanının emrindedir. Şehirde resmî-hususi müesseseler ve binalar tamamen bayraklarla süslenecek ve gece ışıklandırılacaktır. İstasyon içinde ihtiram merasimini yapacak ihtiram taburu ile muzika bandosu krokide gösterilen yerlerini alacaklardır. Karşılama merasimine iştirak edecek erkân-ı hükümet saatinde istasyona gelecekler ve bağlı krokide tespit ve işaret edilen yerde duracaklardır”

Gazi Paşa'nın ve misafirinin gelişleri münasebeti ile günlerden beri yapılmakta olan hazırlıklar 23 Haziran 1934'te tamamlanmıştır. Balıkesir adeta çiçek buketi gibi renkli ve ahenkli bir şekilde süslenmiştir. Her taraf bayraklarla donatılmıştır⁶⁵.

Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Pehlevi'yi taşıyan tren, halkın tezahüratı ve yirmi bir pare top atışının arasında saat on üçte Soma'dan ayrılmış, Balıkesir'e doğru yoluna devam etmiştir⁶⁶. Yapılan programa göre; Gazi Mustafa Kemal Paşa, Rıza Pehlevi, Başvekil İsmet Paşa, İran Hariciye Veziri, Türkiye Hariciye Vekili, Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Kâtibi Recep Bey'in 24 Haziran 1934 tarihinde saat on altı sularında Balıkesir'de olmaları beklenmiştir. Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi Balıkesir'e gelişleriyle bütün halk tarafından candan bir tezahüratla karşılanmışlardır. Gazi'yi istasyonda yirmi binden fazla halk karşılamıştır⁶⁷. Gazi Paşa planlanandan bir saat sonra Balıkesir'e gelmiştir. Saat on yedide tren durur durmaz, Gazi Paşa ile Pehlevi İran ve Türk milli marşları arasında trenden inerek, kendilerini selamlayan sivil ve askeri erkâna iltifatta bulunmuşlar ve resmi ihtiramı

61 Akşam, Yıl: 16, S. 5641, 24 Haziran 1934, s. 1; Yıl: 16, S. 5642, 25 Haziran 1934, s. 2.

62 Cumhuriyet, Yıl: 11, S. 3641, 26 Haziran 1934, s. 1, 6.

63 Akşam, Yıl: 16, S. 5641, 24 Haziran 1934, s. 2.

64 Türk Dili, Yıl: 9, Sayı: 4236, 22 Haziran 1934, s. 1.

65 Türk Dili, Yıl: 9, Sayı: 4237, 24 Haziran 1934, s. 1, 3.

66 Cumhuriyet, Yıl: 11, S. 3641, 26 Haziran 1934, s. 1, 6.

67 Akşam, Yıl: 16, S. 5642, 25 Haziran 1934, s. 1-2.

yerine getiren piyade taburunu selamlamışlardır⁶⁸. Bu sırada kaleden⁶⁹ yirmi bir pare top atışı yapılmıştır⁷⁰.

Rıza Pehlevi ve Atatürk'ün bu seyahatleri sadece Türk kamuoyunu değil, İran kamuoyunu da etkilemiştir. İran gazeteleri, Rıza Pehlevi'nin seyahatlerine dair uzun ve hararetli makaleler neşretmiştir. "İran" ve "İtlâat" isimindeki gazetelerde "iki milletin tarihteki timsali olan 'Hurşid' ile 'Ay' bugün artık birbirine sıkı bir surette bağlanmışlardır. Gerek İranlıların ve gerek Türklerin ruhları, düşünceleri ve duygulan birbirinin aynıdır" ifadeleri geçmiştir⁷¹. Rıza Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyareti ve Atatürk ile olan gezisi İran basınında iki devletin ilişkilerinin sarsılmaz bir şekilde kökleştiği değerlendirilmesini, Türk basını da desteklemiştir. 26 Haziran 1934 tarihli Akşam Gazetesi Türk- İran dostluğunun pekiştiği fikrini şu satırlar ile nakletmiştir⁷²:

"On altı günden beri Türk milletinin misafir-i hası olan Şehinşah Hz, memleketimizin her tarafında ve her adım başında karşılaştığı hararetli tezahürlerden Türk- İran dostluğunun, Türk milletinin kalbinde ve ruhunda ne kadar derin bir surette kökleşmiş bulunduğunu görmüşlerdir. Türk ve İran milletleri, gerek coğrafi vaziyetleri ve gerek siyasî ve iktisadî menfaatleri itibari ile dost yaşamağa ve medeniyet ve terakki savaşında el ele vermeğe mecburdurlar. Devletlerin dostluğunu doğuran ve kuvvetlendiren en büyük amil, menfaatlerdeki birliktir. Türk ve İran milletlerinin siyasî, iktisadi ve her sahadaki menfaatlerinde ise bu birlik vardır. Bu menfaat birliğine asırlardan ben yana yaşamış olan Türk, İran milletleri arasındaki kardeşlik bu alanda inzimam edince, bu dostluğun nasıl sarsılmaz bir kuvvet bağı teşkil ettiği derhal anlaşılır. Aradaki samimî dostluğun, iki millet ve memlekete temin edeceği büyük menfaatlerden başka, diğer büyük bir faydası da şark dünyasının bu köşesinde, Cumhuriyet Türkiye'sinin doğduğu günden beri, sağlamaştırmağa çalıştığı sulh binasının temellerini daha ziyade takviye etmek olacaktır. Şehinşah Hz.'nin Türkiye'yi ziyaretleri, Türk- İran dostluğunun, Türk- İran teşrik-i mesaisinin azamî kuvvet ve inkişafının vücuduna parlak bir delil teşkil eder. Halaskar Gazi ile beraber şarkın tarihinde büyük bir dönüm noktasını teşkil eden bu dostluğun temellerini atan Şehinşah Hz.'ni hürmetle selâmlar ve hoş geldiniz deriz."

Basında Türk ve İran kamuoyunun birbirine hiç olmadığı kadar yakınlaştığı değerlendirilmeleri yer alırken, gerçekten de bu dönemde Rıza Pehlevi ile Gazi Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan telgraf teatilerinde⁷³ ve aralarında geçen birebir konuşmalarında da bu yakınlaşmanın izleri görülmektedir⁷⁴. Öyle ki Rıza Pehlevi'ye yerel yöneticiler de büyük ilgi göstermiştir. Balıkesir Belediye Başkanı tarafından da Pehlevi bu şekilde karşılanmıştır.

Balıkesir Belediye Reisi, istasyonun dış kapısında Pehlevi'ye ziyaretinden dolayı Balıkesir halkının duyduğu sevinci arz etmiş ve küçük bir mektepli kız duyduğu temiz hisleri ifade eylemiştir. Kız çocuğu iki büyük inkılapçı şefin huzurunda heyecana kapılmış ve tasarladığı sözleri bitiremeyeceği anlaşılınca da Gazi Paşa devreye girip "müteheyyiç oldum şehinşah hazretleri deyiniz çocuğum bu kâfidir." demiştir. Böylece kız nutkunu bu sözlerle bitirmiştir. Rıza Pehlevi ise "çok memnun oldum küçük yavrum" demiş ve çocuğun saçlarını okşamıştır. Burada mektepliler, Gazi Paşa ve Pehlevi'ye Türk ve İran milli renkleri ile bezenmiş birer buket takdim etmişlerdir. Ardından fırka kumandanı bütün birliği ile Rıza Pehlevi iradelerine muntazır bulunduğunu arz etmiştir. İstasyon dışında toplanmış

68 Cumhuriyet, Yıl: 11, S. 3641, 26 Haziran 1934, s. 1, 6; Türk Dili, Yıl: 9, Sayı. 4237, 24 Haziran 1934, s. 1, 3.

69 Mehmet Akif Tural, "Atatürk'ün Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı", s. 386.

70 Akşam, Yıl: 16, S. 5642, 25 Haziran 1934, s. 1- 2.

71 Akşam, Yıl: 16, S. 5641, 24 Haziran 1934, s. 2.

72 Akşam, Yıl. 16, S. 5643, 26 Haziran 1934, s. 1- 2.

73 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri(Bugünkü Dille), s. 636, 639;

74 Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları, Derleyen: Hulusi Turgut, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 569- 570.

olan halkın “yaşa, var ol” tezahüratları ve sürekli alkışları arasında otomobile binen Rıza Pehlevi ve Gazi Paşa, yol boyunca yer almış olan askeri birlikleri teftiş etmişler ve bunu izcilerle bütün mekteplilerin katıldığı geçit töreni takip etmiştir. Geçit töreni vali konağının önünden geçen şose üzerinde olmuş ve Gazi Paşa ve Pehlevi geçit törenini Vali Konağı'nın balkonundan takip etmiştir⁷⁵.

Geçit törenini müteakip Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi bir müddet istirahat etmiş⁷⁶, ardından Halkevini ve Necatibey Muallim Mektebi'ni ziyaret etmiştir. Rıza Pehlevi bu mektebin muhtelif laboratuvarlarını, dershanelerini ve her türlü modern tesislerini teftiş etmiştir. Pehlevi ve Gazi Paşa talebelerin alkışları arasında mektepten çıktıktan ve şehir içinde dolaştıktan sonra ikametleri için hazırlanan Vali Konağı'na dönmüşlerdir⁷⁷. Gazi ve Pehlevi akşam yemeğini özel surette yemişlerdir. Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi'nin 24 Haziran gecesini Balıkesir'de geçirmeleri planlanmıştı⁷⁸. Bu doğrultuda 24 Haziran gecesini Rıza Pehlevi vali konağında, Gazi ise özel vagonunda geçirmiştir⁷⁹.

Geceyi Balıkesir'de geçiren Gazi Mustafa Kemal Paşa, Şah Rıza Pehlevi ve refakatlerindeki 25 Haziran günü Balıkesir Çanakkale Şosesi üzerinde Kirazlı mevkiinde öğle yemeği yemişler ve o tarafta askerlerin yaptığı tatbikatı tetkik etmişlerdir. Gazi ve beraberindeki buradan hareketle saat on beş kırk beşte Çanakkale'ye varmıştır. Şehrin girişinde kadın erkek bütün halk tarafından “yaşa, var ol” sloganları ve candan alkışlarla karşılanmışlardır. Gazi Paşa ile misafiri Pehlevi açık bir otomobilde iken kendilerine şehir namına buketler takdim edilmiştir. Gazi Paşa jandarma, mektepler ve iki kilometre uzunluğundaki bir sahayı dolduran halk arasından çok yavaş bir yürüyüşle ve halka iltifat ederek geçmiştir⁸⁰. Gazi'yi karşılama töreni çok iyi organize edilmiştir. Kale'den toplar atılmıştır. Gazi askeri birlikleri denetledikten sonra Rıza Pehlevi ile Erenköy'e gelmiştir. Gazi Paşa burada Pehlevi'ye Çanakkale Savaşları hakkında bilgi vermiştir⁸¹.

Gazi Paşa ve Pehlevi iskeleye yanaşan Gülcemal Vapuru vasıtası ile saat on dokuz on beşte limandan İstanbul'a gitmek üzere hareket etmiştir. Gülcemal Vapuru'na Adatepe ve Kocatepe torpidoları refakatte bulunmuştur⁸². Gazi Paşa ve Rıza Pehlevi'nin İstanbul yönünde yola çıktıklarında İstanbul'da karşılama için yapılan hazırlıklar bitmek üzereydi. Bu doğrultuda İstanbul'un her tarafı süslenmiş, Sarayburnu'nda Gazi Paşa ile Pehlevi'nin karaya ayak basacakları yere halılar serilmiştir⁸³.

Gazi Paşa Balıkesir'e bir daha gelmemiş olsa da 24 Haziran 1938 tarihinde Balıkesir'in Erdek İlçesi'ne gelmiş, yatı Erdek kıyısında demirlemiştir. Bu sırada hasta olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kendini ziyaret eden Balıkesir heyetine “Balıkesirli vatandaşlarıma selam ve sevgilerimi iletiniz” demiştir⁸⁴.

Sonuç

Gazi Mustafa Kemal Paşa Balıkesir'i yedi defa ziyaret etmiştir. 1938 yılında Savarona Yatı'nın Erdek kıyısında demirlemesi de Balıkesir ziyareti olarak değerlendirilirse Gazi Paşa'nın Balıkesir'i sekiz defa şerefliendirdiği söylenebilir. Gazi Paşa'nın Balıkesir'e her gelişinin ayrı bir önemi vardır. Gazi 1923'teki Balıkesir'i ilk ziyareti öncesinde Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir siyasi partiye dönüştürülmesi gerekliliğini görmüş,

75 Cumhuriyet, Yıl: 11, S. 3641, 26 Haziran 1934, s. 1, 6; Türk Dili, Yıl: 9, Sayı: 4237, 24 Haziran 1934, s. 1, 3.

76 Türk Dili, Yıl: 9, Sayı: 4237, 24 Haziran 1934, s. 1, 3.

77 Cumhuriyet, Yıl: 11, S. 3641, 26 Haziran 1934, s. 1, 6.

78 Türk Dili, Yıl: 9, Sayı: 4237, 24 Haziran 1934, s. 1, 3.

79 Akşam, Yıl: 16, S. 5642, 25 Haziran 1934, s. 1- 2.

80 Akşam, Yıl: 16, S. 5643, 26 Haziran 1934, s. 1- 2.

81 Önder, a.g.e., s. 107.

82 Akşam, Yıl: 16, S. 5643, 26 Haziran 1934, s. 1- 2.

83 Akşam, Yıl: 16, S. 5643, 26 Haziran 1934, s. 1- 2.

84 Önder, a.g.e., s. 70.

bunun yanında elde edilen zaferden sonra eğitim faaliyetlerini sıklaştıran orduyu teftiş etmek istemiştir. Bu doğrultuda 1923'te Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. Gazi Paşa bu gezi kapsamında Balıkesir'e gelmiş ve Zağnos Paşa Camisi'nde halka seslenmiştir. Gazi Paşa burada hutbenin gerçek anlamını açıklamış ve halkın merak ettiği konularda halkı aydınlatmıştır. Gazi Paşa Balıkesir'e ikinci ziyaretini 8 Ekim 1925'te yapmıştır. Gazi Paşa bu ziyaretinde kılık kıyafet devrimi alanındaki fikirlerini açıklamış ve Türk milletinin sadece görüntü olarak değil, her alanda ilerleyeceği öngörüsünü paylaşmıştır. Gazi Paşa'nın üçüncü Balıkesir ziyareti 13 Haziran 1926'da gerçekleşmiştir. Gazi Paşa ülkenin iktisadi ve diğer sorunlarını tespit etmek için 1931 yılında yeni bir geziye çıkmış ve bu gezi kapsamında 7 Şubat 1931'de Balıkesir'e gelmiştir. Gazi'nin bu ziyareti öncesinde Menemen Olayı vukua bulmuş ve Kubilay şehit edilmiştir. Gazi Paşa Balıkesir ziyaretinde din kisvesi altına saklanmış odakların ülkeye her zaman zarar verebileceği hususunda halkı uyarmıştır. Gazi Paşa Balıkesir'e beşinci ziyaretini 21 Ocak 1933'te gerçekleştirmiştir. Gazi bu ziyaretinde Balıkesir'in tarımı, ekonomisi ve kültürel işleriyle ilgilenmiştir. Gazi Paşa Balıkesir'e altıncı defa 21 Ocak 1934'te ve yedinci defa 24 Haziran 1934'te gelmiştir. Gazi Paşa'nın son ziyaretinde kendisine İran Şahı Rıza Pehlevi de eşlik etmiştir. Gazi Paşa'nın Rıza Pehlevi ile Anadolu'ya seyahate çıkmış olması, Türkiye-İran ilişkileri açısından oldukça olumlu etki yaratmıştır. Gazi Paşa sekizinci defa Balıkesir'e olmasa da Erdek'e gelmiştir. Atatürk'ün içinde bulunduğu Savarona Yatı 24 Haziran 1938'de Erdek kıyısına demirlemiştir. Gazi Paşa huzuruna gelen heyet vasıtası ile Balıkesir halkına selam ve sevgilerini göndermiştir. Atatürk'ün bu ziyaretleri ve burada halk ile temasları, toplumsal dönüşümler için mutlaka halkın onayının alınması gerektiğinin en güzel örneğidir.

KAYNAKÇA

A. Kitaplar ve Makaleler

- Akkor, M. (2012). *"Dini Bir Müessesenin Sonu: Hilafet'in İlgası"*, History Studies, Volume 4/1, s. 15- 28.
- Atatürk, K. (2006). *Nutuk 1919- 1927*, Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları*, (Ekim 2017). Derleyen: Hulusi Turgut, XX. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (2006). Yay Haz. Ali Sevim ve Diğerleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri(Bugünkü Dille)*, (2006). Yay. Haz. İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Ali Sevim, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922- 1938*, C. 3, 16. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Çanak, E. (Mart 2016). *"Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi"*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, S. 23, s. 128-178.
- Çelebi, M. (Mart 1998). *"Atatürk'ün Manisa'ya Ziyaretleri"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 14, S.40, s.133-145.
- Duymaz, A. (2017). *"Meşruiyet Kaygısı Çerçevesinde Atatürk'ün Balıkesir 'Hutbe'sine Bir Bakış"*, Hutbe Kitabı, Edit: E. G. Naskali, Kitapevi Yayınları, İstanbul, s. 311- 330.
- Gül, M. (Aralık 2006). *"Atatürk'ün Yurt Gezileri'nin Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü"*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.VIII, S. 3, s. 51- 72.
- Kılıç, S. (1997). *"Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi Ve Karşılama Törenleri"*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 8, 1997, s. 187-201.
- Kodal, T. (Mart 2003). *"Mustafa Kemal Atatürk'ün Denizli Ziyaretleri"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 19, S. 55, s. 147- 161.

- Önder, M. (1975). *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Tisa Matbaacılık Sanayii, Ankara.
- Tural, M. A. (2006). *“Mustafa Kemal'in Batı Anadolu Gezisi”*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 395- 406.
- Tural, M. A. (2006). *“Atatürk'ün Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı”*, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 371- 407.
- Yurt Ansiklopedisi, (1982). *“Cumhuriyet Sonrası Önemli Olaylar”*, C. 2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, s. 1136- 1139.

B. Süreli Yayınlar

- Akşam, (22 Kanuni Sani 1933). *“Balıkesir'de Büyük Tezahürat: Gazi Hz. Balıkesir'de Kültür Köyü Hakkında Uzun Tetkikatta Bulundular”*, Yıl. 15, S. 5133, s. 1.
- Akşam, (24 Haziran 1934). *“Balıkesir'de Hazırlık; Gazi ve Şehinşah Hz. Balıkesir Yolunda; İran Gazetelerinin Makaleleri”*, Yıl. 16, S. 5641, s. 1.
- Akşam, (17 Nisan 1934). *“Gazi Hz. Ankara'ya Avdet Ettiler”*, Yıl: 16, S. 5573, s. 2.
- Akşam, (16 Nisan 1934). *“Gazi Hz. Balıkesir'e Vasıl Oldular: Şehir Donandı, Halk Şenlik Yapıyor”*, Yıl: 16, S. 5572, s. 2.
- Akşam, (21 Kanuni Sani 1933). *“Gazi Hazretleri Bursa'dan Hareket Etti, Gemlik ve Bandırma Yolu ile Balıkesir'e Vasıl Oldu, Hararetle Karşılandı”*, Yıl. 15, S. 5132, s. 1.
- Akşam, (15 Nisan 1934). *“Gazi Hz. Çanakkale'yi ve Bazı Kıtaları Teftiş Etti”* Yıl: 16, S. 5571, s. 1.
- Akşam, (22 Kanuni Sani 1933). *“Gazi Hz. Dün Balıkesir'den Kütahya'ya Hareket Ettiler: Balıkesir'de Mektepleri Ziyaret Ettiler, Halkevindeki Müsamerede Bulundular”*, Yıl. 15, S. 5134, s. 1.
- Akşam, (25 Haziran 1934). *“Gazi Hz. ve Aziz Misafirimiz Balıkesir'e Vasıl Oldular: İki Devlet Reisi Büyük Tezahüratla Karşılandı, Şehir Sevinç İçindedir”*, Yıl. 16, S. 5642, s. 1- 2.
- Akşam, (26 Haziran 1934). *“Hoş Geldiniz Şehinşah Hz. Büyük Misafirimiz: Dost Ve Kardeş İran'ın Büyük Hükümdarı Bugün Öğleden Sonra Halâskâr Gazimizin Refakatinde İstanbul'a Şeref Vereceklerdir”*, Yıl. 16, S. 5643, s. 1- 2.
- Cumhuriyet, (25 Haziran 1934). *“Gazi Haz. İle Şehinşah Hz. Dün Balıkesir'i Şereflelendirdiler: Şehinşah İzmir'de Gazi Hz.'nin Validelerinin Mezarına Çelenk Koydular”*, Yıl: 11, S. 3640, s. 1, 6.
- Hâkimiyet-i Milliye, (7 Şubat 1923: 1). *“Büyük Kumandan Askerinden Fevkalade Memnun: Gazi Paşa Hazretleri Akhisar'da Fevkalade Tezahürat ile Karşılandı ve Bütün Halkı Kendi Fikrinde Buldu”*, Yıl: 4, S. 723, s. 1.s. 1.
- Hâkimiyet-i Milliye, (8 Teşrin Evvel 1925: 1). *“Gazi Paşa Hazretlerinin Seyahatleri”*, Yıl: 5, S. 1548, s. 1.
- Hâkimiyeti Milliye (14 Haziran 1926). *“Reisicumhur Hazretlerimizin Bandırma'ya Muvasalatı”*, Yıl: 6, S. 1774, s. 1.
- Hâkimiyeti Milliye, (15 Haziran 1926). *“Reisicumhurumuz Bandırma'dan Balıkesir'e Hareket Buyurdular: Reisicumhur Hazretleri Dünkü Günü Bandırma'da Geçirmiştir, Büyük Gazimizi İstikbal İçin Balıkesir'den Gelen Birçok Heyetler İntizar Etmektedirler”*, Yıl: 6, S. 1775, s. 1.
- Hâkimiyeti Milliye, (11 Teşrin Evvel 1925). *“Reis-i Cumhur Hazretlerinin Seyahatleri: Gazi Hazretleri İzmir'e Teşrif Eylemektedir. Bütün Seyahat Yolu Üzerinde Halk Tarafından Pâyânsız Bir Muhabbet ve Samimi Tezahüratla Karşılanmaktadır”*, Yıl: 5, S. 1549, s. 1.
- Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), (2 Şubat 1931). *“Günün Meseleleri ve Gazi'nin Seyahati”*, Milliyet, Yıl: 5, S. 1790, s. 1.

Türk Dili, (7 Şubat 1931). *“Balıkesir Halkının Sevincinde Payan Yok: Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Dün Akşam Saat Yirmi İkide İzmir'den Hareket Buyurmuşlardır”*, Yıl: 5, Sayı 1437. s. 1.

Türk Dili, (24 Haziran 1934). *“Balıkesir Bugün En Sevinçli Gününü Yaşıyor”*, Yıl: 9, Sayı. 4237, s. 1, 3.

Türk Dili, (16 Nisan 1934: 1). *“Balıkesir Dün Eşsiz Bir Bayram Günü Yaşadı: Gazi Hazretleri Dün Balıkesir'i Mesut Ve Bahtiyar Etiler”*, Yıl: 8, S. 4172, s. 1.

Türk Dili, (13 Şubat 1931). *“Büyük Halaskarımız Şehrimizde İken”*, Yıl: 5, Sayı. 1438, s. 1.

Türk Dili, (22 Haziran 1934). *“Büyük ve Sevinçli Güne Hazırlık”*, Yıl: 9, Sayı. 4236, s. 1.

Türk Dili, (17 Nisan 1934: 1). *“Gazi Hazretleri Dün Sabah Saat 6,5'da Şehrimizden Müfarekat Buyurdular”*, Yıl: 8, S. 4173, s. 1.

Türk Dili, (23 İkinci Kanun 1933). *“Gazi Hazretleri Gece Saat 1. 40'da Kütahya'ya Hareket Buyurdular”*, Yıl: 7, Sayı. 2025, s. 1- 2.

C. Dijital Kaynaklar

<http://www.balikesirkulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 02.02.2019)